

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תנכ"א

חג הסוכות תשט"ז (חלק א)

ס"ג א' דסוכות תשט"ז

- למה נקרא בתורה חג הסוכות, בלשון רבים • הטעם שהפוסקים והמפרשים פירשו כשיטת רבי אליעזר, שמוצות סוכה הוא זכר לענני כבוד • למה היה צורך לענני כבוד, וגם לסוכות ממש שעשו להם • בזמן הגלות צריכין בני ישראל להיות מכוסין לכל יתראו לפני האומות, וכאזהרת יעקב למה תתראו • במדרש: תקעו בחדש שופר, בחדש של חג הסוכות •

ליל ב' דסוכות תשט"ז

- שמחת בית השואבה מתחיל דייקא באושפיזא דיצחק שהוא מדת גבורה ופחד • ביאור למה דייקא יצחק ימליץ על ישראל ויאמר פלגא עלי ופלגא עלך • רשב"א: כל מה שנכנס בספק מסייע לבטל את האיסור • ישמה משה: על ידי שגם המלאכים נתונים בדין, יוצא מזה חסד גדול לישראל לצאת זכאי בדין • נור הקודש: זכות הצדיק מגין יותר כשגם הוא נתון בדין של הכלל •

בלשון הקודש

בהוספת הערות להבנת הענין

שנת תשפ"ד לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

הקונטרסים שיצאו בשנים שעברו אין רשות להעתיקם ולהפיצם ושארית ישראל לא יעשו ענין להם (נפטר ג. קר), וכבר נאמר ואל תשכן באהלך ענין להם (ויקרא כ"ד).

צו מנדרב זיין רופט : 1-718-388-5519 | דורך קרעדיט קארד : 845-366-2793 #1700

לשון קדשו - קונטרס רפד

• ברכת מזל טוב •

הר"ר יואל וויינשטאק הי"ד

לרגל הולדת בתו למז"ט

והזמן גרמא להכיר לו טובה על הערותיו הנכונות מיד שבוע בשבוע

בברכה, מערכת לשון קדשו

• יהם יעלו לזכרון •

הרב הקדוש נחל נובע מקור חכמה

רבי נחמן ב"ר שמחה זצ"ל מברסלב

יומא דהילולא י"ח תשרי (אושפיזא דמשה) תקע"א

זכותו ינן עלינו ועל כל ישראל

הרה"ח המפואר, איש חי רב פעלים, מרחם על הבריות,
מתוקין תלמידיו רביה'ק ז"ע

רבי חיים ע"ה רייזמאן

ב"ר יודא הלוי ז"ל

נפטר י"ד תשרי תשע"ה

הרה"ח הישיש, האריך בתפלה, ובאמירת תהלים שפך
נפשו בכל יום, אוהב מצות ורדף לקיימן, עסק תמיד בצדקה
וחסד וביקור חולים, והיה רבוק ברכה'ק ז"ע ובמשנתו

רבי שמואל אברהם ז"ל ברייער

ב"ר יעקב קאפל ז"ל

נפטר י"ד תשרי ערב סוכות תש"פ

לע"נ האשה החשובה והצנועה

מרת טויבא ע"ה גאדינגער

ב"ר יצחק דוב ז"ל

אשת הרה"ח ר' יחיאל משה ז"ל

נפטרה ג' דחוד"מ סוכות י"ט תשרי תשנ"ג

KolSatmar.com

ס"ג א' דסוכות תשט"ז (שחל בשבת)

א

קישויות ודקדוקים מענין מצות סוכה

קושיא א

בפסכת תשבו שבפעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בפסכת, למען ידעו דרתיכם פי בפסכות הושבתי את בני ישראל וגו'.

א) יש לדקדק על הלשון למען ידעו דרתיכם, דבכל התורה לא נאמר לשון כזה, ואפילו היכא דכתיב הטעם בפסוק, דהרי ממילא מובן כך, דמכיון דהענין כתוב בתורה ממילא ידעו הדורות מזה, ולמה הוצרך כאן לומר למען ידעו דרתיכם. וממה נפשך, אם לא תשתכח התורה מישראל, הרי יראו הטעם כתוב בתורה פי בפסכות הושבתי וגו', ואם חס ושלום יש חשש שמא תשתכח התורה מישראל^א, הרי גם זה יוכל להשתכח.

ב

קושיא ב

ב) הנה הטור^ב, וכן רש"י^ג ושאר מפרשים^ד, פירשו בטעם מצות סוכה, דהוא זכר לעניי פכוד שהיו במדבר.

אמנם באמת הוא פלוגתא בגמרא^ה, דרבי אליעזר אומר עניי פכוד היו, ורבי עקיבא אומר סוכות ממש עשו להם.

^א ועיי' בענין זה בגמרא שבת (קלח:).

^ב בטור (או"ח סימן תרכה): בפסכת תשבו שבפעת ימים וגו' למען ידעו דרתיכם פי בפסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אתם מארץ מצרים. תלה הכתוב מצות סוכה ביציאת מצרים, וכן הרבה מצות, לפי שהוא דבר שראינו בעינינו ובאזנינו שמענו, ואין אדם יכול להכחישנו, והיא המורה על אמיתות מציאות הבורא יתעלה שהוא ברא הכל לרצונו, והוא אשר לו הכח וההמשלה והיכולת בעליונים ובתחתונים לעשות בהן כרצונו ואין מי שיאמר לו מה תעשה, כאשר עשה עמנו בהוציא אותנו מארץ מצרים באותות ובמופתים. 'והסוכות' שאומר הכתוב שהושיבנו בהם, הם עניי פכודו, שהקיפן בהם לבלי יבה בהם שרוב נשמש, ודוגמא לזה ענינו לעשות סוכות, כדי שנזכור נפלאותיו ונוראותיו. [ונב"ח האריך בביאור דברי הטור בכל פרט, וחלק מדברי הבי"ח הובא לקמן].

^ג ברש"י אומר (כג, מג): בפסכות הושבתי. עניי כבוד.

^ד ברמב"ן ובחזקוני (שם) בפרשת אמור.

^ה דאיתא במשנה סוכה (יא): זה הכלל, כל שהוא מקבל טומאה, ואין גידולו מן הארץ נפירש"י: כגון עורות בהמה, ואפילו לא מקבלי טומאה, כגון שמחוסרין מלאכה, אין מסככין בו. וכל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ, מסככין בו. ועל זה אמרו בגמרא (יא): זה הכלל כו'. מנא הני מילי, אמר ריש לקיש, אמר קרא (בראשית ב, ו) [אֲדָרְבָּרָה מִן הָאָרֶץ נִפְרִישׁ]: שמע מינה עננים גידולי קרקע גינהו, וסוכה מעננים ילפינן, שהרי זכר לעניי כבוד הוא, כדכתיב פי בפסכות הושבתי, ומתרגמינן ארי במטלות עניינן. מה אר דבר שאינו מקבל טומאה אלא בכלים ואוכלין ומשקין ואדם, וזה איננו אחד מאלה, וגידולו מן הארץ, אף סוכה דבר שאין מקבל טומאה וגידולו מן הארץ. הניחא למאן דאמר עניי כבוד היו, אלא למאן דאמר סוכות ממש עשו להם מאי איכא למימר. דתניא פי בפסכות הושבתי את בני ישראל, עניי כבוד היו [סוכות] שאמר הכתוב שהושיבם במדבר, דרבי רבי אליעזר, רבי עקיבא אומר, סוכות ממש עשו להם [מפני החמה, בשנת חנייתן היו עושים סכות]. הניחא לרבי אליעזר, אלא לרבי עקיבא מאי איכא למימר [מי יאמר לנו שלא היו מסוככות בכלים ובגדים ועורות].

כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן, אמר קרא (ראה טז, יג) תג הסכת תעשה לך, מקיש סוכה לחגיגה, מה חגיגה דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ נכל בהמה לרבי יוחנן גדולי קרקע הן, שמן הקרקע גדלים וגידולן, אבל דגים ומלח וכמהין ופטריות לאו גידולי קרקע גינהו, וגבי מעשר קרינן להו לבהמות גידולי קרקע, דאמר קרא (ראה יד, כו) ונתתה הפסח בכל אשר תאגר נפשך וגו' מה הפרט מפורש פרי מפרי וגידולי קרקע וכו', אף סוכה דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ. [ומיהו כיון דלא קמה מילתיה דרבי יוחנן, דהא פריכין עלה אי מה חגיגה בעלי חיים וכו', וילפינן טעמא מקרנן ומיקרבן לא סמיכין עלה לאכשורי לסכך בעורות, דנהי דגידולי הארץ איקרי על שם שהארץ מגדלת במרעה ופרנסה, אבל גידולים מן הארץ לא אקרי אלא דבר הצומח מן הקרקע, ולא בהמות בהשוכר את הפועלים (בבא מציעא פט).

והנה הכלל הוא (ברכות לו:): **דרכי אליעזר ורבי עקיבא הלכה כרבי עקיבא**, ואם כן קשה למה פירשו הפוסקים והמפרשים כשיטת רבי אליעזר, שהוא זכר לענני כבוד. ואין לומר שזה רק פלוגתא בדברי אגדה, דהרי יש דיעות בגמרא^א דזה נפקא מינה גם להלכה, עיי"ש^ב.

ג

והנה הב"ח כתב^א שעל כן פסקו כרבי אליעזר, מפני שהתרגום אונקלוס מסייע

פועלים אוכלין דבר שגידולו מן הארץ, וגמר מלא תחם שור פדישו (תצא כה, ד) מה דיש מיוחד דבר שגידולו מן הארץ כו', יצא החולב והמחבץ והמגבן, אלא לא גידולין מן הארץ קרי להו תנא^א.

אי מה חגיגה בעלי חיים, אף סוכה נמי בעלי חיים. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן, אמר קרא (ראה טז, יג, שם) **בַּאֲסָפָה מִגֵּרְנָהּ וּמִקֶּבֶף**, בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר בפסולת גורן, קשין, פסולת יקב, ומורות ואשכולות ריקנים. ואימא גורן עצמו ויקב עצמו, אמר רבי זירא יקב כתיב כאן [ומשמע לאחר שנעשה יין], ואי אפשר לסכך בו. מתקיף לה רבי ירמיה ואימא יין קרוש [נפוין] הבא משניר, שהוא דומה לעיגולי דבילה, אמר רבי זירא הא מלתא הוה בידן [עד השתא היינו סבורין לידע טעם משנתנו מן המקרא הזה, דבפסולת הכתוב מדבר, דאי אפשר לסכך ביין], ואתא רבי ירמיה [ושהזכיר לנו יין קרוש הבא משניר] ורשדא ביה נרגא [קצצה בגורן, כלומר השיב תשובה ניצחת].

רב אשי אמר [שפיר משמע פסולת מקרא, דכתיב **בַּאֲסָפָה מִגֵּרְנָהּ**, ולא גורן עצמו **מִגֵּרְנָהּ** משמע שאתה אוספו ונטלו מן הגורן, וגורן הוא האוכל, ומה שאתה אוסף ובורר מתוכו הוא הפסולת], **מִקֶּבֶף**, ולא יקב עצמו.

רב חסדא אמר מהכא (נחמ"ח, טו), **צֹאן הָהָר וְהִבְיֵאוּ עָלָיָהּ וְעַל יְצִיַּת וְעַל יְצִיַּת תְּמָרִים וְעַל יְצִיַּת עֵבֶת** [פסוק הוא בספר דברים לעשות סוכות, ולא הזכיר כאן אלא דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ], היינו הדס היינו עץ עבות [מזהו זה ומזהו זה להזכיר שניהם במקרא, הלא אחד הם, דההדס הוא עץ עבות, על שם שהעלין מורכבין זה על זה כמין עבותות ושרשרות], אמר רב חסדא הדס שוטה לסוכה [נשאנו דבר ללולב, לפי שאין עבותו עשויה של שלש שלש עלין], ועץ עבות ללולב.

^א ובכל מקום פסקינן דאין הלכה כרבי אליעזר, דשמותי הוא (שבת קל: ונדה ז:; ולפי' התוס' היינו שהוא מתלמידי 'שמאי').

^ב ואם כן יש לומר דאינו נוגע בזה כללי ההלכה כמי קיימא לן. עיין במעשה רוקח על הרמב"ם (תשובה ז, ד), ובשדי חמד (ח"ב מערכת ה' אות לב). ועיין בישמח משה פרשת בהעלותך (ד"ה במדרש פליאה, ובמוסגר) בשם ירושלמי.

^ח וכגון לענין לסכך בדבר שאין צומח מן הארץ, רק מתגדל מן הארץ, וכגון עורות בהמה, דלסכר רבי יוחנן בגמרא הרי זה כשר לרבי עקיבא, (וכדלעיל בדברי רש"י), ואנן קיייל כרבי אליעזר דפסול. ומכל מקום קשה דהלא למסקנת הגמרא גם רבי עקיבא מודה דהוא פסול, וכמו שכתב רש"י, וכסברת רב אשי ורב חסדא. ואולי הכותב קיצר כאן, ולא העתיק כל הענין. או יש לומר דמכל מקום אף לרבי יוחנן חזינן בדברי 'המשנה' שפוסק כר' אליעזר ולא כר' עקיבא בזה, ואם כן הקושיא גם על המשנה, למה באמת פסקינן הכא כר' אליעזר, וטעמא בעי.

ועיין הקושיא באופן אחר בדברי יואל לסוכות (אות ה, מדרוש אחר) בזה"ל: "וביותר קשה דלכאורה משמע שם בגמרא (יא:): **דר' יוחנן סבירא ליה כר' עקיבא**, מדהוצרך ללמוד דאין מסככין בדבר המקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ מדכתיב (ראה טז, יג) **בַּאֲסָפָה מִגֵּרְנָהּ וגו'**, ולא יליף לה מקרא **וְאֵד יִעֲלֶה מִן הָאֶרֶץ** (בראשית ו, ב) כדילף לה ריש לקיש אליבא דר' אליעזר שם. וכן כל האמוראים המוזכרים שם בגמרא (יב:) **רב אשי ורב חסדא וכו'**, כולוה סבירא ליה דלא כר' אליעזר, מדלא ניחא להו למילף מקרא דר' אליעזר הנ"ל. וכן מוכח מפסקי הרי"ף והרא"ש ז"ל (סוכה שם) דסבירא להו כר' עקיבא, דלא הביאו כלל בדין דאין מסככין בדבר המקבל טומאה, הך ילפותא דאד' יעלה מן הארץ כר' אליעזר, רק מימרא דר' יוחנן ומימרא דרב חסדא דילפי לה מקרא אחריני, דכל זה קאי לכאורה אליבא דר' עקיבא כדמשמע בגמרא. ואם כן קשה מדוע סתם הטור כר' אליעזר, אחרי דר' יוחנן דהלכת כותיה לגבי ריש לקיש, וכן כל האמוראים, כולוה סבירא להו כר' עקיבא.

^ט ולשטת הטורי זהב (סימן תרכה) הוא גם נפקא מינה להלכה באם יכוון בטעם המצוה שהוא זכר לענני הכבוד, או סגי לכוון שהוא זכר ליציאת מצרים, וכמו שביאר שם הט"ז בכוונת הטור. ולדברי הב"ח (או"ח סימן תרכה, מוכח לקמן) והוא על פי דברי הב"ח (שם) דצריך מן התורה לכוון גם טעם המצוה, כיון דהטעם מבואר בכתוב, כי בספוט הושבתי וגו'. ולדברי הב"ח משמע ג"כ דיש חילוק בפשוט, אם הוא זכר לענני הכבוד, או לסוכות ממש שעשו להם [ואולם לדעת המגן אברהם (שם), לכולי עלמא סגי לכוון שהוא זכר ליציאת מצרים, עיי"ש ובפרי מגדים (משב"ז, א וא"א), ועיי"ש לדמעה ראו לכוון לשתייהם, או ליציאת מצרים והן לענני הכבוד. ואולי יתכן שלכן לא הזכיר רבינו חילוק זה, יען שלהגמרא אין חילוק בין ר"א ור"ע].

^ב ב"ח על הטור (שם): **בַּסֶּכֶת תִּשְׁבּוּ וגו'**, תלה הכתוב וכו'. איכא למידק וכו'. ויראה לי לומר בזה, שסובר דכיון דכתיב **לִמְעַן יִדְעוּ וגו'** לא קיים המצוה כתיקונה אם לא ידע כוונת מצות הסוכה כפי פשטה, ולכן ביאר לפי הפשט דעיקר הכוונה בישיבת הסוכה שיזכור יציאת מצרים וכו'. גבי סוכה שכתוב **לִמְעַן יִדְעוּ וגו'**, משמע ליה גם כן שצריך שיזכור בשעת ישיבת הסוכה הטעם המקבץ במצוה וכו'.

על כן יראה לי לומר, דעיקר כוונת רבינו לבאר דפשת המקרא הוא שהכוונה במצוה סוכה היא לזכור יציאת מצרים, - אבל אין פירוש שהכוונה במצוה סוכה היא **לִמְעַן יִדְעוּ** כפי בספוט הושבתי את כַּי

לו, דבפסוק פי בסכות הושבתי את בני ישראל, מתרגם ארי במטלות 'עננין' אותיות ית בני ישראל.

אבל אכתי קשה דהרי ידוע^א כי אונקלוס היה תלמידו של רבי אליעזר ורבי יהושע, וכל דבריו הם מפייהם, ואם כן מה יוסיף תת כח להביא ראיה ממה שגם אונקלוס סובר כשיטת רבי אליעזר.

וגם דמאחר שלפי כללי הש"ס אין הלכה כרבי אליעזר, הרי זה מכריע כל המדרשים וכל התרגומים, ואין להכריע כהתרגום נגד מה שמפורש בתלמוד להלכה^ב, כי הפסק הלכה שבגמרא מכריע הכל. ואין מביאין ראיה מן התרגום רק בדבר אינו מפורש בתלמוד.

והמזרחי כתב^ג [וכן הסכים הטורי זהב]^ד שעל כן פסקו כרבי אליעזר, מפני שלשון הפסוק מסייעתו, פי בסכות 'הושבתי', דמשמע שהוא על ידי הקב"ה. ובאם הכוונה לסוכות ממש לא שייך לומר לשון 'הושבתי', שהרי הוא מעשי בני אדם, ואם כן מוכח מזה דהכוונה על העננים.

וגם זה הוא פלא להכריע הלכה בין תנאים ממשמעות הפסוק, דהלא גם התנא שכנגדו ידע פירוש הפסוק ועם כל זה לא מפרש הכי, והאיך שייך שאנחנו נכריע נגדו ממשמעות הקרא.

ה קושיא ג

ג) בבני יששכר^ה הקשה למה נקרא חג הזה בתורה (אמור כג, לד. ראה טז, יג) חג הסוכות,

ישראל לבד, כי בזה מקיים המצוה כתיקונה, ומה שאמר הכתוב בהוציא אותם מארץ מצרים לא קאי אלמען ידעו אלא התורה הודיענו שהושבה של בני ישראל בסוכות היה באותו הזמן, אבל קיום המצוה היא בידיעת ההושבה בסוכות לבד, שזה אינו, - אלא עיקר הפירוש שידעו כי ההושבה היתה בסוכות בהוציאו אותם מארץ מצרים. וזהו שכתב [הטור] תלה הכתוב מצות סוכה ביציאת מצרים, וכן הרבה מצות, כלומר דמשאר הרבה מצות שתלם ביציאת מצרים יש ללמוד שגם מצות סוכה תלמה ביציאת מצרים, ושזהו עיקר הידיעה כמו שאמר למען ידעו. ואמר טעם לזה, לפי שהוא דבר שראינו בעינינו וכו'. וואחר כך הוקשה לו לפי זה אם כן היאך ימשך משיבת הסוכה התכלית המקבץ מן המצוה, דהיינו שיוכרו יציאת מצרים, ואמר והסוכות שאומר הכתוב שהושבנו בהם הם ענני הכבוד וכו', כלומר ודאי לרבי עקיבא דפרק קמא דסוכה (יא): דאמר סוכות ממש עשו להן, לא ימשך משיבת הסוכה זכרון יציאת מצרים, ואפשר דלרבי עקיבא אין הכי נמי דלמען ידעו לא קאי אלא אישיבת סוכה לבד, אבל לרבי אליעזר דפליג עליה ואמר ענני כבוד היו, ודבריו עיקר, דכן תרגם אונקלוס ארי במטלות עננין אותיות, והקיפן בהן לבד יכה בהם שָׁרָב וְשִׁמֶשׁ, וזכרון זה יעלה על ידי מצות סוכה, שמצותה צלתה מרובה מחמתה, זכר לענני כבוד שהגיטו מפני החמה, ואם כן על ידי כך יזכור גם כן לשאר נפלאותיו ונוראותיו שעשה עמהם להגן עליהם תיכף ביציאתם ממצרים בענן כבודו, כי בחמשה עשר בניסן היתה התחלת העננים, וכמו שכתוב בשעת יציאתם ממצרים (בשלח יג, כא) וְהָיָה הָלֶךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמֹּד עָנָן לְנֶחֱמָתָם הַדֶּרֶךְ וגו', דמאחר שהסוכות זכרון לענני הכבוד הוא, הוא זכרון גם כן ליציאת מצרים על ידי עמוד ענן יומם וגו' להגן עליהם. וזהו שאמר (טור) ודוגמא לזה ציונו לעשות סוכה, כדי שזכור נפלאותיו ונוראותיו.

^א כמבואר בגמרא מגילה (א): תרגום של תורה אונקלוס הגר אָמְרוּ, מפי רבי אליעזר ורבי יהושע. וצ"ע בזה בשד"ח חמד (ח"ד מערכת ח', סוף כלל ג).

^ב בפירוש הרא"ם (אמור כג, מג): פי בסכות הושבתי, ענני כבוד (לשון רש"י) וכו'. ורש"י ז"ל הניח דברי וכו' [דסוכות ממש עשו להם], אף על פי שדבריו יותר נראין. מפני שמלת 'הושבתי' מורה על פועל אלקי, שהן ענני הכבוד, לא על פועל אנושי. דאם כן, כי בסכות 'ישבו' אבותיכם בהוציא אותם מארץ מצרים, מבעי ליה.

^ג בטורי זהב (א"ח סימן תרכה) כתב בתוך הדברים: ורבינו [הטור] רוצה לסתום כרבי אליעזר, כמו שפירש רש"י בחומש כרבי אליעזר, וכתב שם הרא"ם בפרשת אמור שטעם רש"י דמשמע שהיה פועל אלקי באותן סוכות, וזה דעת רבינו כאן וכו'.

^ד בבני יששכר (תשרי ט, א): החג הזה נקרא בתורה חג הסוכות, על שם המצוה הנעשית בחג הזה. ומיהו יש

שהוא לשון רבים, ולא 'חג הסוכה' בלשון יחיד. דבשלמא בחג המצות יש לומר בלשון רבים, הן משום דמחוייב בלחם משנה, והן משום לא סגי במצה אחת על כל ימי החג. אבל גבי מצות סוכה בודאי אין צריכין שני סוכות, ואדרבה בגמרא^{טז} למדו מן הפסוק שכל ישראל יוצאים בסוכה אחת, וביותר לשיטת רבי אליעזר^{יז} דסובר שאין יוצאין מסוכה לסוכה, רק צריך לישב בסוכה אחת בכל ימי החג. ואפילו לדברי חכמים שיוצאין מסוכה לסוכה, זה אינו אלא רשות, אבל אינו חובה להיות ב' סוכות. והוא ז"ל תירץ^{יח}, מפני שבגמרא^{יט} נפקא לן מנין הדפנות והסכך מן ג' פעמים בספוט שנאמרו בתורה, ועל כן נקרא ספוט בלשון רבים, על שם מנין הדפנות והסכך. אבל אכתי לא מיושב בהכי, דעל כל פנים באותן מקומות שלפי המסורת נכתב בלשון יחיד 'בסכת' בלא וי"ו, שם היה יכול לכתוב 'בסכה'. [ואם כן גם בהפסוק 'חג הספוט' תעשה לך, שנכתב חסר ו', היה יכול לכתוב חג 'הסוכה' בלשון יחיד].

1

והידור ראיתי בדברי החיי אדם (ח"ב קמו, א) שכתב וז"ל, כתיב 'בסכת' תשובו

להבין למה נקרא בלשון רבים 'סוכות', ולא בלשון יחיד חג 'הספכה'. בשלמא חג המצות יש לומר בלשון רבים, על שם דהגם דיוצאין בכזית מצה עם כל זה יום טוב הוא ומחוייבין בלחם משנה, כמו שכתבו התוספות בפסחים (קטז. ד"ה מה דרבו), וכן חג השבועות, על שם שמונין הרבה שבועות עד בוא החג, אבל חג הסוכות טעמא בעי. ויש לומר על שם דנפקא לן (סוכה ו:) מנין הדפנות והסכך מן ג' בסוכות הנאמר שם בתורה, על כן קראתו התורה סוכות לשון רבים, להורות לנו דנלמד הלכות הדפנות והסכך מן לשונות סוכות הנאמר הרבה פעמים שם בתורה. [ועיי"ש עוד ב' תירוץ].

^{טז} בגמרא סוכה (כז:): תניא רבי אליעזר אומר, כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חבירו, דכתיב (אמור כג, מ) וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים, משלכם [פירש"י: להוציא את הגזול ואת השאלה], כך אין אדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו, דכתיב (ראה טז, ג) חַג הַסֻּכּוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ שִׁבְעַת יָמִים, משלך. וחכמים אומרים אף על פי שאמרו אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חבירו, אבל יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו, דכתיב (אמור שם, מב) כָּל הָאֲזָנָח כִּישָׁאֵל יִשְׁבּוּ בַּסֻּכָּה וְדַמְשֵׁמ סוכה אחת לכל ישראל, שישבו בה זה אחר זה, מלמד שכל ישראל יושב בסוכה אחת [ואי אפשר שיהא כולן, אבל לא מטי שיה פורט כלל זה אלא על ידי שאלה]. ורבנן האי רַךְ מַאי דרשי ביה, מיבעי ליה למעוטי גזולה, אבל שאולה כתיב כָּל הָאֲזָנָח. ורבי אליעזר האי כָּל הָאֲזָנָח מאי עביד ליה, מיבעי ליה לגר שנתגיר בינתים [בחולו של מועד], וקטן שנתגדל בינתים [צמחו לו שתי שערות במועד, ואתה האי כל לרביי שעושה סוכה בחולו של מועד, מה שאין כן במחויב קודם לכן, כדאמר ר' אליעזר לעיל]. ורבנן, כיון שאמרו עושין סוכה בחולו של מועד [ואפילו מי שמחויב קודם לכן ולא עשה, תן] לא אצטרך קרא ולרביי האי, דכל שכן הוא].

^{יז} בגמרא סוכה (שם, לעיל מינה): תניא רבי אליעזר אומר, אין יוצאין מסוכה לסוכה [פירש"י: לאכול בזה ולישן בזה, או היום בזה ומחר בזה], ואין עושין סוכה בחולו של מועד [מי שלא יושב בסוכה יום טוב הראשון]. וחכמים אומרים יוצאין מסוכה לסוכה, ועושין סוכה בחולו של מועד. ושזין שאם נפלה, שחזור ובוניה בחולו של מועד. • מאי טעמא דרבי אליעזר, אמר קרא חַג הַסֻּכּוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ שִׁבְעַת יָמִים, עֲשֶׂה סוכה הראויה לשבעה [שמעת מינה דאין עושין סוכה בחולו של מועד, דאינה לשבעה, ושמעין מינה דאין יוצאין מסוכה לסוכה, דאם כן לאו סוכה לשבעה היא]. ורבנן, הכי קאמר רחמנא, עֲשֶׂה סוכה בחג. ושזין שאם נפלה שחזור ובוניה אותה בחולו של מועד, פשיטא [נהא סוכה שבעה היא], מהו דתימא האי אחריתי היא ואינה לשבעה, קא משמע לן [והואיל וישב בה ביום טוב, וזו להשלים היא סוכה שבעה קרינא ביה, שתשלומין לראשונה היא].

^{יח} בגמרא סוכה (ו:): תנו רבנן שתיים כהלכתן, ושלישית אפילו טפח. רבי שמעון אומר שלש כהלכתן, ורביעית אפילו טפח • במאי קמפילגי, רבנן סברי יש אם למסורת, ורבי שמעון סבר יש אם למקרא. רבנן סברי יש אם למסורת, בסכת בסכת בסכות הרי כאן ארבע, דל חד לגופיה, פשו להו תלתא, שתיים כהלכתן ואתאי הלכתא וגרעתה לשלישית ואוקמה אטפח. רבי שמעון סבר יש אם למקרא, בסכות בסכות בסכות הרי כאן שש, דל חד קרא לגופיה, פשו להו ארבע, שלש כהלכתן אתאי הלכתא וגרעתה לרביעית ואוקמה אטפח. • ואי בעית אימא דכולי עלמא יש אם למקרא, והכא בהא קמפילגי, מר סבר סככה בעיא קרא, ומר סבר סככה לא בעיא קרא. • ואיבעית אימא דכולי עלמא יש אם למסורת, והכא בהא קמפילגי, מר סבר כי אתאי הלכתא לגרע, ומר סבר כי אתאי הלכתא להוסיף. • ואיבעית אימא דכולי עלמא כי אתאי הלכתא לגרע, ויש אם למסורת, והכא בדורשין תחילות קמפילגי, מר סבר דורשין תחילות, ומר סבר אין דורשין תחילות.

שְׁבַעַת יָמִים לְמַעַן יִדְעוּ דְרִיתֵיכֶם, כִּי 'בִּסְפוֹת' הוֹשְׁבְתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו' מֵאַרְץ מִצְרַיִם. מִתְחִלָּה כְּתִיב בִּסְפֹת חֶסֶד, וְכֵן בִּסְפוֹת הוֹשְׁבְתִי כְּתִיב מֵלָא, אֲלֵא לְהוֹרוֹת ב' מִיְנֵי סוּכוֹת שִׁישְׁבוּ, א' סוּכוֹת שֶׁל עֲנֵנִי כְבוֹד, וְא' סוּכוֹת מִמֶּשׁ בִּשְׁעָה שֶׁצִּירוּ עַל הָעִירֹת בְּמִלְחָמוֹת סִיחוּן וְעוֹג, ע"כ"ל. וְלִפִּי דְרָכּוֹ יֵשׁ לִישָׁב קוֹשִׁיית הַבְנֵי יִשְׁשָׁכָר, וְכִדְיָבוֹאֵר עוֹד לְהִלָּן.

וְהוּא פֶּלֶא שֶׁלֹּא מִצָּא דְרַשׁ אַחֵר עַל זֶה הַקּוֹשִׁיָא וְלָמָּה פֶּעַם כְּתִיב חֶסֶד וּפֶעַם מֵלָא, וְהֵלֵא בְּגִמְרָא דְרַשׁוּ זֶה עַל מִנִּין הַג' דְּפִנוֹת, מִדְּכְתִיב שְׁנֵי פִעְמִים חֶסֶד וּפֶעַם אַחַת מֵלָא, וְהֵאִין כָּתַב בְּפִשְׁטוֹת הַלְשׁוֹן 'אֲלֵא לְהוֹרוֹת' עַל ב' מִיְנֵי סוּכוֹת וְכו'.

קושיא ד

(ד) הַיּוֹם הוּא אוֹשְׁפִיזָא דְאַבְרָהָם אֲבִינוּ ע"ה. וְלִכֵּן נִרְאֶה לְפָרֶשׁ הַפִּסּוּק (רִישׁ פ' לך) הַנֶּאֱמָר בְּאַבְרָהָם אֲבִינוּ, לָךְ לָךְ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלֶתְךָ וְגו', אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ.

ח

הַקְדָּמָה לִישׁוּב הַקּוֹשִׁיּוֹת

וְלִבְאֵר כָּל זֶה אִפְשָׁר לּוֹמַר, דִּהְנֵה לְכַאוּרָה בְּהָא הַכָּל מוֹדִים שֶׁהָיוּ שֵׁם בְּמִדְבָּר עֲנֵנִי כְבוֹד בְּמִשְׁךְ כָּל הַמ' שְׁנֵה"ט, כִּי כַּמָּה פִּסּוּקִים מוֹכִיחִים עַל זֶה, וְכִגּוֹן (בְּשִׁלַּח יג, כב) לֹא יָמִישׁ עֲמוֹד הָעֲנָן יוֹמָם וְלַיְלָא, וְכֵן בְּפִרְשֵׁת בְּהַעֲלֵתךָ יֵשׁ כַּמָּה פִּסּוּקִים עַל זֶה, דִּהְמַסְעוֹת הָיוּ לְפִי הָעֲלוֹת הָעֲנָן, וּבְמִיתָת אַהֲרֹן נֶאֱמַר (חֻקַּת כ, כט) וַיִּרְאוּ כָּל הָעֵדָה, וְתִרְגוּמוֹ וְאַתְחִיזֵאוּ, וְכִמוֹ שֶׁדְּרַשׁ"כִּי שָׂאז נִסְתַּלְקוּ עֲנֵנִי כְבוֹד שֶׁהָיוּ בְּזִכּוֹת אַהֲרֹן. וְאִם כֵּן אֵין שׁוּם חוֹלֵק עַל זֶה כִּי הָיוּ לָהֶם עֲנֵנִי הַכְּבוֹד²². רַק הַפְּלוּגָתָא הוּא, אִם הִיא לָהֶם גַּם סוּכוֹת מִמֶּשׁ. אֲמַנָּם לְכַאוּרָה קֶשֶׁה, דְּמִכּוֹיִן שֶׁהָיוּ עֲנֵנִי כְבוֹד, לָמָּה הָיוּ צְרִיכִין עוֹד לְסוּכוֹת מִמֶּשׁ.

ט

אֲמַנָּם בְּרוּקָה הַלְכוֹת סוּכוֹת²³ כָּתַב שֶׁהָיוּ צְרִיכִין לְהַסְכּוֹת מִמֶּשׁ עַל שַׁעַת מִלְחָמָה כִּשְׁהָיוּ צָרִים עַל הָאוֹיְבִים, וְכִגּוֹן בְּמִלְחַמַת סִיחוּן וְעוֹג, וּמִלְחַמַת עַמְלֵק, עִי"ש.

²¹ וְלֹאִפּוּקִי מִסְבֵּרַת הָאֵבֶן עֲזָרָא (בְּשִׁלַּח טו, כב. וְתוֹרַמָּה כה, ה) דִּלָּא בְּכָל מִשְׁךְ הַמ' שְׁנֵה הָיוּ הָעֲנָנִים, רַק לְפִי שַׁעָה.

²² לְפִי גִירְסַת הַמֵּתְרַגֵּם הַמּוֹבָא בְּרַש"י חֻקַּת (כ, כט), עִי"ש.

²³ בְּגִמְרָא רֵאשׁ הַשָּׁנָה (ג): וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מִלֶּךְ עֶרְד (חֻקַּת כא, א), מָה שְׁמוּעָה שְׁמַע, שָׁמַע שְׁמַת אַהֲרֹן וְנִסְתַּלְקוּ עֲנֵנִי כְבוֹד, וְכִסְבוֹר נִיתְנָה רְשׁוֹת לְהִלָּחֵם בִּישְׂרָאֵל. וְהֵינּוּ דְכְּתִיב (שם כ, כט) וַיִּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גִוַע אַהֲרֹן, וְאִמֵּר רַבִּי אֲבָהוּ אֶל תְּקִרִי וַיִּרְאוּ אֵלָא וַיִּרְאוּ [פִּירִש"י: נִתְגַּלָּן].

²⁴ דָּגַם ר"ע מוֹדֵה בּוֹזֵה לִר"א.

²⁵ בְּסִפְרֵי הַרְוִקָּה (ה' סוּכוֹת, אוֹת רִישׁ): בִּסְפֹת תִּשְׁבּוּ שְׁבַעַת יָמִים לְמַעַן יִדְעוּ דְרִיתֵיכֶם כִּי בִּסְפוֹת הוֹשְׁבְתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאַרְץ מִצְרַיִם, וּמִרְעַסָּס בָּאוּ לְסִכּוֹת, עַל אוֹתָן סִכּוֹת הָיָה אוֹמֵר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר סוּכוֹת מִמֶּשׁ, וְהִיא רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר עֲנֵנִי כְבוֹד הָיוּ [כֵּן הוּא לְגִירְסַת הַתּוֹרוֹת כְּהִנִּים, שֶׁהוּא לְהִיפּוֹךְ מִגִּירְסַת הַגִּמְרָא]. וְכֵן פִּירְשׁוּ כִּי בִּסְפוֹת הוֹשְׁבְתִי [כָּל חֵד כְּדֹאִית לִיה]. וַיִּשׁ מִפְּרָשִׁים [עֲנִין הַסּוּכוֹת מִמֶּשׁ, כֵּן] כִּשְׁצִירוּ עַל אֶרֶץ הָאֲמּוּרִי שֶׁל סִיחוּן וְעוֹג, וְעַל כְּרִכִּים שְׁבָאֲרִין כְּנַעֲנִי, אֲזִי יִשְׁבוּ יִשְׂרָאֵל בְּסִכּוֹת, כְּמוֹ שְׁכַתּוֹב (שְׁמוּאֵל ב' יא, יא) הָאָרֶץ וַיִּשְׂרָאֵל וַיִּהְיֶה יֹשְׁבִים בִּסְפוֹת, כִּי בִשְׁדָּה הִיא מִסְכָּךְ עֲלֶיהָ עַד שְׁכַבְשׁוּ רַבֵּת בְּנֵי עַמּוֹן, כִּךְ יִשְׂרָאֵל עַד שְׁכַבְשׁוּ אֶרֶץ כְּנַעֲנִי. זֶהוּ כִּי 'בִּסְפוֹת' הוֹשְׁבְתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּשְׁצִירִים אֶת הָאוֹמּוֹת. וְכֵל זֶמֶן שֶׁלֹּא כִבְשׁוּ וְחִלְקוּ, קוֹרָא יִצִּיאת מִצְרַיִם, כְּמוֹ שְׁכַתּוֹב (וַאֲחֵתִן ד, מו) אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצִאתָם מִמִּצְרַיִם, וְהִיא שְׁנַת הָאַרְבַּעִים. וְזֶהוּ לְמַעַן יִדְעוּ דְרִיתֵיכֶם כִּי 'בִּסְפוֹת' הוֹשְׁבְתִי וְגו' בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאַרְץ מִצְרַיִם, שֶׁלֹּא יִחְשְׁבוּ [כֵּן] מֵאַכּוּתֵינוּ אֲבָרָהָם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב אֲנַחְנוּ וְיֹשְׁבֵים בְּאַרְץ, אֲלֵא יִדְעוּ שֶׁצִּירוּ וְצִירוּ עַל הָעִירִים וְנִתְנָם בִּיד יִשְׂרָאֵל.

ודבר זה מובן גם בסברא, שהרי באותו זמן הוצרכו לצאת מן העננים כדי ללחום עם השונא, וכמ"ש במדרש^{יב} בפסוק 'צֹא הַלֶּחֶם בַּעֲמֶלֶק' (בשלח יז, ט), צא מן הענן והלחם בו. והיינו כי לא היה אפשר להם ליכנס תוך העננים, שהרי אפילו הערב רב היו מחוץ לעננים ולא יכלו ליכנס לשם, וגם אותן משבט דן כשעבדו עבודה זרה פלט אותם הענן^{יג}, וממילא הוכרחו בני ישראל לצאת כדי ללחום, ועל אותה שעה היו צריכים לעשות סוכות ממש.

י

ונמצא מזה שלמעשה היו שם ב' מיני סוכות, א' העננים, שהיו מכוסים עם העננים ולא ראו אותם כלל^{יד}, ב' דבשעה שיצאו ללחום עם האויבים עשו סוכות ממש. ולשניהם יש מעלה וחסרון, דמה שהיו בתוך הענני כבוד יש בזה מעלה ששום אדם לא היה יכול להתגרות בהם, שהרי לא ראו אותם, ואפילו עמלק שהיה מכשף גדול לא היה לו שליטה רק על אותן שפלטן הענן. אבל לעומת זה יש בזה חסרון שאין מנצחין האויבים משם, שהרי אין לוחמים עמהם משם. מה שאין כן הסוכות ממש שעשו להם, אף על פי שהיה בזה חסרון שהיו יכולים ללחום עמהם, אבל לעומת זה היה בזה מעלה שמשם נצחו והכניעו את האויבים.

יא

ועוד יש חילוק ביניהם, דאותן סוכות של הענני כבוד ראו הכל שהוא מהשי"ת ואין בו מעשה ידי אדם כלל, מה שאין כן בהבחינה של סוכות ממש, והיינו מה שהיו לוחמים ומנצחין, בזה היו יכולין חס ושלום לטעות ולחשוב מחשבת כזי וְעָצָם יְדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחִיל הַזֶּה (עקב ח, יז). אלא דהסוכה של הענני כבוד, זה מַגְלָה גם על הסוכות ממש כי הכל הוא מהקב"ה, וכמו שהעננים הם בודאי מהקב"ה.

יב

והנה איתא במדרש^{יב} כשאמר יעקב לעשו יַעֲבֹר נָא אֲדָנִי לִפְנֵי עֲבָדוֹ (וישלח לג, יד), אמר לו עֲשׂוֹ ואין אתה מתיירא מדוכסי ומן אפרכוי, אמר לו וְאֵנִי אֶתְנַהֵלָה 'לְאֹטִי' וכו', בַּפְּנִים פְּרוּכּוֹת אֲנִי מִהֶלֶךְ, כמה דתימא (שמואל א' כא, י) הִנֵּה הִיא 'לוֹטָה' בַּשְּׁמָלָה.

^{יב} בשמות רבה (כז, ג): וְצֹא הַלֶּחֶם בַּעֲמֶלֶק, מכאן אתה למד שהיו תחת ענני הכבוד, שאין אומרים צא אלא למי שהוא שרוי בפנים.

ובמכילתא סוף בשלח: וְצֹא הַלֶּחֶם בַּעֲמֶלֶק וכו'. אמר לו משה ליהושע, צא מתחת הענן והלחם בעמלק. וברש"י בשלח (יז, ט): וְצֹא הַלֶּחֶם. צא מן הענן, והלחם בו.

^{יג} כמבואר בפסיקתא דרב כהנא (יג, ב), ובתנחומא כי תצא (סימן י) בביאור הפסוק וַיִּזְנוּ בְךָ כָּל הַנְּחָשִׁים אֲחֵרֶיךָ (תצא כה, יח). ועיין זה גם ברש"י כי תצא (שם) ויחזקאל (טז, טו).

^{יד} וז"ל אור החיים הק' (תצא כה, יח): אֲשֶׁר קָרָךְ. יתבאר על פי דבריהם ז"ל שאמרו (ראש השנה ג). שהענן היה מכסה על ישראל ולא היה מקומם ידוע לעולם, אלא כשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד וכו' הכנעני וילחם עם ישראל, ואם כן תקשה מנין ידע עמלק מקום חניית ישראל לבא אצלם להלחם עמם, לזה אמר אֲשֶׁר קָרָךְ, פירוש יָקָר מקרהו וידע מחניהם בדרך.

^{יב} בבראשית רבה (עח, יד): יַעֲבֹר נָא אֲדָנִי לִפְנֵי עֲבָדוֹ, אמר לו [עשו] מבקש את שנהא שותף עמך בעולמך, אמר לו [יעקב] יַעֲבֹר נָא אֲדָנִי לִפְנֵי עֲבָדוֹ. אמר לו ואין אתה מתיירא מדוכסי, ומן אפרכוי, ומן אֲסִטְרָטִילִי, אמר לו וְאֵנִי אֶתְנַהֵלָה 'לְאֹטִי', להונוי להונוי (ולאט לאט) אנא מהלך, כמה דתימא (ישעי' ח, ו) אֶת מִי הַשִּׁלַּח הַהֲלָכִים 'לְאֹטִי'. דבר אחר בַּפְּנִים פְּרוּכּוֹת אֲנִי מִהֶלֶךְ, כמה דתימא כמה דתימא (שמואל א' כא, י) הִנֵּה הִיא 'לוֹטָה' בַּשְּׁמָלָה [=כרכה בכגד]. עַד אֲשֶׁר אָבֵא אֶל אֲדָנִי שְׁעִירָה וכו', אימתי הוא בא אצלו, לעתיד לבא, הדא הוא דכתיב (עובדי' א, כא) וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהֵר צִיּוֹן לְשַׁפֵּט אֶת הָרָעָה.

והענין, שזהו כלל גדול, כי עד ביאת המשיח צריכין בני ישראל להיות מכוסה, לבל יתראו לפני האומות.

וכמו שאמר יעקב לבניו לְמָה תִּתְרָאוּ, ופירשו בגמרא (תענית י:) למה תִּתְרָאוּ עצמיכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שְׂבָעִים. ודקדק הכלי יקר^כ דלכאורה הרי הם היו בארץ כנען, ואם כן היה לו לומר למה תראו עצמיכם בפני 'בני כנען', ולמה פירשו דהכוונה על בני ישמעאל ובני עשו. ומתוך שם, כי עיקר הקנאה הוא מבני עשו וישמעאל, שהרי גם הם מחשבים עצמם לבני אברהם, ועל כן יש להם יותר קנאה על ישראל. ומסיים שם הכלי יקר, דמשום שעברו על זה האזהרה שהזהיר יעקב לְמָה תִּתְרָאוּ, זהו שגרם כל הצרות והתלאות לישראל.

יג

ועל כל פנים בזמן הגלות צריכין לקיים בחינת לְמָה תִּתְרָאוּ, ורק לעתיד כשיבוא אליהו ומשיח, אָז יתקיים בקשת וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עֲלֵינוּ 'לְעֵינֵי כָל חַי' (תפלת מוסף ליו"ט), ויקויים מאמר הכתוב (תבוא כח, י) וְרָאוּ כָל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֵיהֶם וַיִּרְאוּ מִמֶּנּוּ.

יד

ועל כן בזמן הזה צריכין אנו לקיים מצות סוכה על בחינת הענני כבוד, שיהיו מכוסים מפני הרואים, ולא יצאו ללחום עם האויבים. אבל לעתיד לבא יקיימו המצוה בבחינה האחרת של סוכות ממש שעשו להם, אשר זה היה בהזמנים שיצאו ללחום נגד האויבים.

טו

ביאור המדרש: תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר, חודש של חג הסוכות

ובזה אפשר לפרש מה דאיתא בילקוט שמעוני^כ על הפסוק תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּפֶּסַח לְיוֹם חֲגֻגְנוּ (תהלים פא, ד), בחודש שיש בו חג הסוכות. והקשה בזית רענן^ל מה ענין סוכה לשופר.

^כ בכלי יקר פרשת דברים (ב, א): רב לָכֵם סֵב אֶת הָהָר הַזֶּה [פָּנוּ לָכֵם צִפְנָה]. רבים אומרים כי פסוק זה נוקב ויורד עד תהום, ויש בו רמז לשעה ולדורות. וענין סביב זה, שילכו סחור, לכרם ה' צ-באות לא יקרבו, כי ימים רבים לישראל שהיו נדים ונעים סביבו [של עשו], ולא יותן לישראל כח עליהם עד מִדְרָךְ פָּךְ רָגֶל (דברים שם, ה), [וכמו שדרשן] (במדרש אגדה המובא ברש"י שם) עד שיבא מי שנאמר בו (זכרי' יד, ד) וְעָמְדוּ רִגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֵּיתִים. וכל זמן שיששראל הולכים סחור סחור נאמר להם פָּנוּ לָכֵם צִפְנָה, ודרשו בזה (דברים רבה א, יט) אם הגיע שעתו של עשו הצפינו עצמכם.

וענין הַצִּפְנָה זו נראה לי, שאם ימצא האיש הישראלי בגלות החל הזה איזו הצלחה זעיר שם, אז יטמינו ויצפינו הכל בפני עשו, כי אין לך אומה שמתקנאת בישראל כמו עשו, כי לדעתם הכל גזולה בידם מהם מן ברכת יעקב אבינו שלקח ברכותיו של עשו במרמה. וכן יעקב צוה לבניו לְמָה תִּתְרָאוּ, פירש רש"י בפני בני ישמעאל ועשו, כאילו אתם שבעים. כי שניהם סוברים שיצחק גזל הצלחת ישמעאל, ויעקב גזל הצלחת עשו על ידי השתדלות, על כן צוה דוקא על עשו פָּנוּ לָכֵם 'צִפְנָה', שלא יתקנא בכס. וזה הפך ממה שיששראל עושיין בדורות הללו בארצות אויביהם, כי מי שיש לו 'מנה', הוא מראה את עצמו במלבושי כבוד ובתים ספונים וחשובים, כאילו היו לו 'כמה אלפים', ומְגָרִים האומות בעצמם, ועוברים על מה שנאמר פָּנוּ לָכֵם צִפְנָה. ומנהג זה הוא ברבת בני עמינו, והוא המסכב את כל התלאה אשר מצאתנו. והמשכילים יבינו ליקח מוסר.

^{כב} בילקוט שמעוני (תהלים, רמז תתלא): דבר אחר בפסוק [לְיוֹם חֲגֻגְנוּ], בחדש שיש בו חג הסוכות. ומקורו בפסיקתא רבתי (פרשה לט): תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּפֶּסַח לְיוֹם חֲגֻגְנוּ, מהו בַּפֶּסַח, בחדש שהוא כיסוי. דבר אחר בראש חודש שיש בו חג הסוכות.

^ל בית רענן על הילקוט שמעוני (שם, אות נד): צריך עיון, מה ענין סוכות לשופר. ויש לומר לומר דצריכין לחשוב שלא יהיה ראש השנה באחד בשבת, כדי שלא יבוא שביעי של סוכות בשבת.

טז

ובזית רענן מתרץ, דצריכין לחשוב שלא יהיה ראש השנה באחד בשבת, כדי שלא יבוא ז' דסוכות שהוא יום ערבה בשבת^א. אבל לפי תירוצו אכתי קשה, דאם כן היה לו לומר בחודש שיש בו 'יום ערבה', ולמה אמר בחודש שיש בו 'חג הסוכות'.

יז

וגם צריך ביאור היכן מרומז בפסוק ענין חג הסוכות. ותיבת פפסה משמעו שהוא מכוסה, או מזומן, וכמו שכתבו התוספות במסכת ראש השנה^ב, עיין שם. והיכן מרומז שם מצות סוכה.

יח

ולדרכינו אפשר לומר, דהנה כתיב (תהלים מז, ב) כָּל הָעַמִּים תִּקְעוּ כַף הָרִיעוּ לְאֱלֹקִים וגו', כי בראש השנה דנין את כל העמים, וגם להבדיל את ישראל, ועל ידי תקיעת שופר אנו מעוררים רחמים עד שהקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים^ג. וזה פירוש הפסוק תִּקְעוּ בַּחֲדָשׁ שׁוֹפֵר, דמה שאנו מעוררים רחמים על ידי השופר, זה מעורר ענין פפסה ליום חגנו, שיהיו מכוסין [מפני המקטריגים ושרי האומות] כמו ענין חג הסוכות שמורה על מה שהיו ישראל מכוסים בענני הכבוד מפני הרואים, ומפני הלוחמים נגדם.

והוא בחינת חג הסוכות שבזמן הזה, שאנו רוצים שיהיה התעוררות הרחמים להיות ישראל מכוסים במכסה ובהנהגה מכל דבר רע, בבחינת ענני הכבוד^ד. ולא בבחינת סוכות ממש שזה יתקיים רק לעתיד, אבל כהיום צריכים לקיים מצות סוכה זכר לענני הכבוד.

^א וכמבואר בירושלמי סוכה (דף יח). ומובא בתוספות סוכה (מג: ד"ה לא), ובהשגות הראב"ד (על הרמב"ם הל' קידוש החודש ז, ז), ובמגן אברהם (ריש סימן תכח) ובלבוש (א"ח שם, א).

^ב בתוספות ראש השנה (ח:): שהחדש מתכסה בו. שאין להבנה נראית לרחוקים, כגון שחרית לבני מערב וערבית לבני מזרח, לפי שקטנה היא סמוך לחדושה, כפירוש הקונטרס. והביא רבינו תם ראייה מויקרא רבה בפרשת אמור אל הכהנים (כט, ו), דקאמר התם תִּקְעוּ בַּחֲדָשׁ שׁוֹפֵר פפסה ליום חגנו, והלא ניסן חדש ונכסה, ויש בו חג, אלא זה שחגו בו ביום, ואין לך חדש שהוא נכסה ויש בו חג וחגו ביומו, אלא תשרי. וועוד מפרש רבינו תם, מתכסה מזומן, כמו ליום הפסא יבא ביתו (משלי ז, כ). דבפרק חלק (סנהדרין צו:): גבי עזמן ומואב שיבכי ביש דארעא דישאל הוו וכו'. ווהר"ר משולם מפרש שהחדש מתכסה בו, שאין חטאת ראש חודש קרב בראש השנה, כדכתיב מלבד עולת החדש ומנחתה, ולא כתיב מלבד חטאת ועולה. והקשה לו רבינו תם, דבריש תוספתא דשבועות תניא, ל"ב שעירים מקריבים ישראל בכל שנה, וחשיב י"ב בראשי חדשים. ובאופן דמוסף דראש השנה וְחִיתוּ אֶשֶׁר הָנָה מִרְבָּעוֹת, יסד רבי אלעזר הקלירי מוספי חדש עֲשֵׂתִי עֲשֶׂרָה, דהיינו פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה ושעיר לכפר. והשיב לרבינו תם שלא אמר שאין בו חטאת, אלא מתכסה, שלא הזכיר הכא חטאת בקרא דמלבד, כמו שהזכיר עולה. וועוד פירש מתכסה, שאין מזכירין מוסף של ראש חודש בתפלה, משום דאמרינן (ירושלמי שבועות פ"א, ה"ד) רשב"ג הוה ליה בריה דבסים קליה, עייל קמי תיבותא, כי מטי לראשי חדשים אישתיק ולא רצה לאמרו. פי' דמוטב שיבא זכאי ויכפר על החייב, ואל יבא חייב ויכפר על הזכאי. פירוש, ההוא דראש חודש קרוי חייב, משום דאמרינן אמר הקב"ה הביאו כפרה וכו', עכ"ל. ורבינו תם רגיל להזכיר ולומר מלבד עלת החדש, ולסיים וּשְׁנֵי שְׁעִירִים לְכַפֵּר, חד דראש חודש, וחד דראש השנה.

^ג וז"ל המדרש בויקרא רבה (אמור כט, א): יהודה ברבי נחמן פתח, עֲלֶה אֱלֹקִים בְּתוֹרָעָה ה' בְּקוֹל שׁוֹפֵר (תהלים מז, ו) בשעה שהקב"ה הוא יושב ועולה על כסא דין, בדין הוא עולה, מאי טעם, עֲלֶה אֱלֹקִים בְּתוֹרָעָה. ובשעה שישאל נטילין את שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה, עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים, דכתיב ה' בְּקוֹל שׁוֹפֵר, ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים, אימתו בחדש השביעי.

יט

[הוספה להדרוש מכת"ק, מה שרשם רבינו על חידושי תורה תשט"ז הנדפס]:

עוד יש לומר^ה [בכל ענין זה], על פי דברי הקדושת לוי בדרושים לחנוכה^ה שכתב טעם על מה שנס חנוכה לא ניתן לכתוב (יומא כט.). כי רצוננו וחפצנו בחסדים יותר, שלא יעשו התחתונים שום סיוע גשמיות, רק תפלה ותחנונים, עיי"ש. ועל כן אין עושיין זכר רק לענני הכבוד שבא מהקדוש ברוך הוא, ולא על סוכות ממש שהיו לצורך מלחמות, דאין רצוננו בחסדים כאלה שבאים על ידי פעולות בני אדם. [עד כאן מכת"ק].

כ

ישוב הקושיות

ישוב קושיא א, וקושיא ג

ובזה אתי שפיר כוונת הפסוק בפספת תשבו שבעת ימים וגו', למען ידעו דרתיכם כי בפספות הושבתי^ה, היינו שהדורות [שבזמן הזה, עד ביאת משיח] אין צריכין לידע רק בחינת "הושבתי", שהם הענני כבוד, וכמו שכתב המזרחי (כדלעיל באות ד). [וניתור לשון הכתוב למען ידעו דרתיכם, למיעוטי בא] כי רק זה הפירוש בלשון 'סוכות' ידעו לדורות, מה שאין כן הבחינה של סוכות ממש אין צריכין לידע בזמן הזה, כי בלאו הכי אי אפשר להתקיים בחינה זו עד לעתיד.

כא

ישוב קושיא ג

וגם אתי שפיר בזה שעל כן אמר חג 'הפספות' לשון רבים, שהרי באמת היו ב' מיני סוכות, ענני הכבוד וסוכות ממש^ה. [ומצות סוכה הוא על שני הבחינות, אחת בזמן הזה, ואחת לעתיד לבא].

^ה בטעם שאנו עושיין זכר לענני כבוד, ולא לסוכות ממש.

^ה בקדושת לוי (קדושה שניה לחנוכה): והנה העולמות נבראו בשביל עמו בני ישראל, לכן אם אנחנו עושים רצונו של מלך ברוך הוא, אזי כל העולמות מלאין כל טוב שפע וששון ושמחה, וכל העולמות אפילו עולם התחתון שהוא עולם הטבע עושיין שליחות של עמו בני ישראל. כי המצות והמעשים טובים והדיבורים מדברי תורה של עמו בני ישראל, המה החיות של כל העולמות, לכן כל העולמות אפילו עולם התחתון שהוא עולם הטבע מוכרחין לעשות שליחותן של עמו בני ישראל, לכן נעשה נסים נסתרים, שהטבעים בעצמם מוכרחים לעשות שליחות עמו בני ישראל, כאשר כתבנו במקום אחר, שְׁהָקֵל בעצמו לוחם מלחמותינו, כמאמר (עקב יא, כד) קָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כִּף רִגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה כו'. ואין צריכין לישראל לעשות שום פעולה גשמיות, כיון שבאורייתא ברא הקדוש ברוך הוא עלמא, אזי המקיים תורה היא קיומה של עולם, לכן אינם יכולים לעשות שום רעה אפילו בטבע למקיימי התורה ואין צריכין התחתונים לעשות שום פעולה גשמיות.

וזה היה הנס של מרדכי ואסתר, שלא עשו שום פעולה גשמיות, כי גם מה שזימנה אסתר להמן לא עשתה פעולה להצלה, רק כמאמר חכמינו ז"ל (מגילה טו): מה ראתה אסתר כו', כי הנס היה מוקדם, בלילה ההוא נדדה שנת המלך (אסתר ו, א). וכן נברא העולמות, שכל העולמות והטבעיים יעשו שליחות רצון עמו בני ישראל. וכך עלתה במחשבה לפניו, שהטבעיים יעשו שליחות עמו בני ישראל, ולא יעשו התחתונים שום פעולה גשמיות, לכן זה הנס קורין, והמגילה הוא תורה, פירוש מכ"ד ספרי הקודש, כי תורה היא חיות העולמות, והנהגות העולמות שהטבע יעשה שליחות לעמו בני ישראל ולא יעשו התחתונים שום פעולה גשמיות.

לכן לא נעשה מגילה ותורה מנס חשמונאי, כי היה איזה סיוע ופעולה ממעשה התחתונים, כי היה דרך מלחמה. והתורה היא כמו שהיה העולם בתחילת הבריאה קודם חטא אדם הראשון, ותחלת הבריאה שכל הטבעיים יעשו שליחות עמו בני ישראל ולא יצטרכו לפעולת התחתונים כלל. וגם לכן קורין מגילת אסתר, כי אנו מעוררין החסדים בקריאת המגילה שיהיה גם עכשיו אלו החסדים שיעשה עמנו כמו בימי מרדכי ואסתר כמו שכתבת. ולכן אין חיוב לקרות מגילת אנטיוכס, כי רצוננו וחפצנו בחסדים יותר, שלא יעשו התחתונים שום סיוע פעולות הגשמיות, רק תפלה ותחנונים, כמו בימי מרדכי ואסתר.

^ה וכן מובן יותר גם דברי החיי אדם לפי זה, והבן.

כב

[עוד הוספה מכת"ק]:

גם יש לפרש [לפי זה ביאור לשון הכתוב] לְמַעַן יֵדְעוּ דְרִיתִּיכֶם בלשון רבים, שכל דור ודור יֵדַע בחינת הסוכה לפי הצורך [לאותו דור], כגון בדורות הראשונים [בזמן המשכן והמקדש] שהיה להם מלחמות עם האומות, היה צורך להמשיך להם החסדים מבחינת סוכות ממש, ובדורות האחרים צריכים לבחינת סוכות ענני כבוד. וזהו פירוש לְמַעַן יֵדְעוּ דְרִיתִּיכֶם כִּי 'בְּסֻכּוֹת' דייקא, לשון רבים, כיון שהם ב' מיני סוכות כנ"ל, הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. אם כן כל דור ודור ימשיך החסדים לפי הצורך. [עד כאן מכת"ק].

כג

ישוב קושיא ב

ועל כן אתי שפיר מה שהמפרשים והפוסקים כתבו בטעם הסוכה שהוא זכר לענני הכבוד, כי הם לא דיברו מהלכתא למשיחא, דאפילו בגמרא לא אמרו הלכתא למשיחא^ל, וכל שכן בטור ושלחן ערוך. ולכן פירשו רק הטעם השייך בזמן הזה, שהוא זכר לענני הכבוד. כי ענין הזכר להסוכות ממש זה יתקיים רק לעתיד לבא^ט.

כד

ישוב קושיא ד

ובזה יבואר גם הפסוק לָךְ לְךָ מֵאֲרֶצֶךָ וגו' אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ, כי זה היה הנסיון הראשון של אברהם אבינו, ואמר לו לָךְ לְךָ מֵאֲרֶצֶךָ, שאתה צריך להיות בבחינת לְמָה תִּתְּרָאוּ, אבל הבטיח לו כי הסוף יהיה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ, והיינו לעתיד לבא שאז יהיה הכל באתגליא, ולא יצטרכו עוד להשתמש בבחינת לְמָה תִּתְּרָאוּ.

כה

ובזה יובן גם מה שדרשו שם חכמינו ז"ל^ל, יכול יהיו חותמין ככולן, תלמוד לומר וְהָיָה בְּרִכָּהּ, בך חותמין. והיינו שהחתימה והסוף יהיה עם ברכת אברהם אבינו ע"ה שאמר לו הקב"ה אֲשֶׁר אֲרָאָךְ. אבל רק בהחתימה יהיה באופן זה, אבל לעת עתה בזמן הגלות צריכין להתנהג בבחינת לְמָה תִּתְּרָאוּ.

כו

ברכת הקודש

והשם יתברך יעזור שנזכה במהרה להישועה שלימה, ויקויים הבקשה והוֹפֵעַ והַנִּשָּׂא עֲלֵינוּ לְעֵינֵי כָל חַי וְכוּ', בהתרוממות קרן התורה וישראל ובהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

^ל כמבואר בגמרא סנהדרין (נא:), ועיין בתוספות שם. ועיין ביואל משה (א, מ. ד"ה ויש להעיר) מה שכתב עוד רבינו בענין זה.

^ט אולי הכוונה כי עיקר פלוגתת ר"א ור"ע הוא רק בזמן הבית, אבל בזמן הגלות לכו"ע יש לעשות זכר לענני הכבוד, וכמבואר לדרכינו. וזה אתי שפיר מה שסתמו המפרשים והפוסקים כר"א, דבזמן הזה הוא לכו"ע כן.

^ב בגמרא פסחים (קז:), ובבמדבר רבה (ד, ד). והוא גם ברש"י (ריש פרשת לך).

ליל ב' דסוכות תשט"ז

א

קושיות ודקדוקים בענין אושפיזא דיצחק

קושיא א

(א) בפיוט של מערבית, רוזנים נוסדו יחד מרב אנחה, וכל ישראל ישישו בהלל ובשמחה. וצריך ביאור הכוונה וההמשך.

ב

קושיא ב

(ב) הנה ליל ב' דסוכות הוא אושפיזא דיצחק אבינו ע"ה, שמדתו הוא מדת גבורה, פחד יצחק (ויצא לא, מב). ולעומת זה אנו רואין כי השמחה היותר גדולה שהיא שמחת בית השואבה, היא מתחלת בזה הלילה^א שהוא נגד מדת יצחק שהוא פחד. ויש להבין הענין בזה.

ג

קושיא ג

(ג) בפרשת חיי שרה (כד, סב) כתיב ויצחק בא מבוא באר לחי ראי, ומפרש בתרגום אונקלוס, ויצחק אתא ממתידי מביא דמלאך קימא אתחזי עלה. ולכאורה צריך ביאור מה משמיענו בזה כי יצחק היה אצל הבאר דמלאך קימא אתחזי עלה, וכי רבותא היה ליצחק אבינו מה שהיה במקום התגלות המלאכים, והלא גם בביתו היה כן. וכמו שמצינו^ב אפילו גבי הגר שלא פחדה בראיית המלאך, יען שהיתה רגילה במלאכים בביתו של אברהם, וכל שכן אצל יצחק אבינו בודאי אין זה רבותא אצלו מה שראה מלאך, ומה בא הכתוב להשמיענו בזה.

ד

קושיא ד

(ד) גם יש להבין יתור הלשון ויצחק בא מבוא באר וגו', שהיה סגי שיאמר ויצחק בא מבוא לחי ראי. והרמב"ן ז"ל^א כתב בזה, כי אילו היה נאמר ויצחק בא מבוא לחי ראי, היה נשמע שהיה דר שם בקביעות, ולכן הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא לשם וכו'. אמנם לכאורה גם לפי זה צריך ביאור, דמאי נפקא מינה בכל זאת אם היה

^א כמבואר במשנה סוכה (דף נ. ודף נא.) שהתחילה במוצאי יום הראשון של חג, כי אינה דוחה לא את השבת ולא את היום טוב.

^ב כדכתיב בפרשת לך לך (טז, יג): כי אברהם הגם הלם ראיתי אחרי ראי. ופירש רש"י: הגם הלם. לשון תימה, וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות, ראיתי שלוחו של מקום, אחרי ראי אותם בביתו של אברהם, ששם הייתי רגילה לראות מלאכים. ותדע שהיתה רגילה לראותם, שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות (שופטים יג, כב), וזו ראתה ד' [מלאכים] זה אחר זה, ולא חרדה. [ומקורו בבראשית רבה (מה, ז)].

^א ברמב"ן (חיי כד, סב): ויצחק בא מבוא באר לחי ראי [והוא יושב בארץ הנגב]. יאמר כי יצחק בא עתה מבוא באר לחי ראי, ששב מבאר לחי שבא שמה. שאילו אמר בא מבאר לחי ראי, היה נראה שהיה דר שם, ולכן הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי ראי לפי שעה, כי הוא יושב בארץ הנגב, וחוזר לעירו. ויתכן, בעבור היות מבוא מקור, שהיה יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא, כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך, והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם. וכן תרגם אונקלוס אתא ממתידי. ועל דעתו הוא באר שבע, שתרגם רבין קדש ורבין שור (וירא כ, א), ורבין קדש ורבין ברא (לך טז, יד), קדם ונתגרא, ואם כן המקום ההוא מקום אשל אברהם, ראוי לתפלה.

דר שם בקביעות או לא, ולמה הוצרך להודיענו שלא היה דר שם.

ה קושיא ה

איתא בגמרא^מ כי לעתיד לבא יאמר הקב"ה לאברהם בניך חטאו לי, ואומר לו רבונו של עולם ימחו על קדושת שמייך, וכן יעקב יאמר כן. ויצחק יאמר, רבונו של עולם אם אתה סובל את כולך מוטב, ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך. (ה) והוא לכאורה פלא, דהלא אברהם אבינו ע"ה שהוא משורש מדת החסד, וגם יעקב אבינו [שהוא ממדת תפארת הממוג בחסד ורחמים], הם לא יצילו את ישראל, ורק יצחק אבינו שהוא ממדת הגבורה, אשר פוחדים ויראים תמיד ממנה ועושים תמיד פעולות להמתיק מדת הדין הקשה, ולבסוף לא יציל את ישראל רק יצחק אבינו, שהוא ימליך זכות עליהם ויקבל עליהם פלגא^מ.

1

ישוב הקושיות

הקדמה לישוב קושיא ה (כאופן ראשון)

וכבר אמרתי לפרש בזה^מ על פי מה דאיתא בנזר הקודש^מ, לפרש דברי הגמרא^מ בסורא הוה דברתא [פי' דבר], בשיבבויה דרב לא הוה דברתא, סברו שהוא

^מ בגמרא שבת (פט:): אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, מאי דכתיב (ישעי' סג, טז) כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יפירונו אתה ה' אבינו גאלנו מעולם שםך, לעתיד לבא יאמר לו הקב"ה לאברהם בניך חטאו לי, אמר לפניו רבונו של עולם ימחו על קדושת שמך [פירש"י: הואיל שחטאו, ויתקדש שמך בעולם כשתעשה דין בעוברין על דברייך]. אמר, יאמר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים, אפשר דבעי רחמי עליהו, אמר ליה בניך חטאו, אמר לפניו רבונו של עולם ימחו על קדושת שמך. אמר, לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה. אמר לו ליצחק בניך חטאו לי, אמר לפניו רבונו של עולם בני ולא בניך, בשעה שהקדימו לפניך נעשה נעשה קראת להם בני ככרי (שמות ד, כב) [שהיה גלוי לפניך שהן עתידין לומר לפניך בסיני נעשה ונשמע, לקבל עולך מאהבה כבנים], עכשיו בני ולא בניך. ועוד, כמה חטאו, כמה שנותיו של אדם, שבעים שנה, דל עשרין דלא ענשת עליהו [שכן מצינו בדרור המדבר שלא ענש הקדוש ברוך הוא אלא מעשרים שנה ומעלה, דכתיב (שליח יד, כט) במדבר הזה יפלו פגריכם וגו' מכן עשרים שנה וקצלה אשר הליגתם עליך], פשו להו חמשין, דל עשרין וחמשה דלילותא, פשו להו עשרין וחמשה, דל תרתי סרי ופלגא דצלווי ומיכל ודבית הכסא, פשו להו תרתי סרי ופלגא, אם אתה סובל את כולם מוטב, ואם לאו פלגא עלי ופלגא עליך. ואם תמצא לומר כולם עלי, הא קריבית נפשי קמן. פתחו ואמרו כי אתה אבינו [כנגד יצחק אמרו], והוא אמר להם הראו כנגד הקב"ה שהוא אביכם, אמר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי, קלסו להקדוש ברוך הוא, ומחוי להו יצחק הקדוש ברוך הוא בעניינהו. מיד נשאו עיניהם למרום ואומרים אתה ה' אבינו גאלנו מעולם שםך.

^מ ועיין בשל"ה הק' פרשת וירא (דרוש הר המוריה, אות יט) שהביא קושיא זו וז"ל: ורבים שואלים, הלא הסברא הוא להיפך, כי אברהם מדת החסד ויצחק הוא מדת הדין, ויעקב כלול מחסד ודין, ואם כן איך אמר שיתגלגל הטוב האמתי על ידי יצחק. [ועיין שם מה שמפרש בזה לפי דרכו].

^מ בליל ב' דסוכות תרצ"ו (ונדפס בדברי יואל לסוכות אות נד, עי"ש בארוכה). ועיין בחינה זו בקצרה גם בליל ב' דסוכות תשכ"ז (נדפס בדברי יואל שם אות נה, ד"ה כאופן אחר).

^מ בגמרא תענית (כא:): בסורא הוה דברתא [פירש"י: דבר], בשיבבויה [בשכנותן] דרב לא הוה דברתא, סברו מיניה משום זכותיה דרב דנפיש, איתחזי להו בחילמא [להנך אינשי דסברי משום זכותיה דרב הוא] רב דנפישא זכותיה טובא הא מילתא וזוטא ליה לרב [נס זה קטן הוא לפי גדולת רב], אלא משום ההוא גברא דשייל מרא וזבילא לקבורה [מרא, מושי"ר בלעז (שא"ועל). זבילי, פלי"א בלעז (כעין וחת, להוליק פער החפירה). ומשום זכותיה דקבורה מדדו בו מדה כנגד מדה].

בדרוקות הוות דליקתא, ובשיבבויה דרב הוה לא הוה דליקתא, סבר מינה בזכותא דרב הוה דנפיש, איתחזי להו בחילמא האי וזוטא ליה לרב הוה, אלא משום ההיא איתתא דמחממת תנורא ומשיילי לשיבבויה [ומשאלתו לשכנותיה לאחר שהסיקתו משלה, לפיכך נמדדת השכר בה במדה]

מפני זכותיה דרב דנפיש, וראו בחלום דהא מילתא דזוטרטא הוא לגבי רב, אלא משום האי גברא דשייל מרא וזבילא לקבורה.

ולכאורה מהו הפירוש דמילתא דזוטרטא הוא לגבי רב, והלא אדרבה אם נפיש זכותיה להגין על מילתא דרבא, אם כן בוודאי ראוי להגין גם על מילתא דזוטרטא, דבכלל מאתים מנה.

ופירש בנזר הקודש^{מח}, כי הענין מה שצדיק יכול להגין על אחרים, הוא מפני דכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע (מכילתא בא, יב כב), ואם יתנו לו רשות ישחית גם את הצדיק, ולכן יכול להגין בזכותו מכיון שגם עליו יש דין, ועל ידי זה יכול להמתיק הדין. מה שאין כן בצדיק גמור שאינו בכלל החשש שגם עליו יחול הדין, כי אפילו אם יהיה רשות למשחית לא יוכל לשלוט בהצדיק גמור, על כן צדיק כזה אינו יכול להגין על אחרים. ולזה אמרו הא מילתא דזוטרטא הוא לגביה דרב, ועל כן לא היה יכול להגין שבזכותו לא יהיה הדבר, רק בזכות איזה איש שעשה מצוה^{סט}.

ז

ובישמח משה פרשת בלק^י הסביר הדבר יותר, שביאר שם שהוא כעין הדין שמצינו^{נא} בשתי קדירות שנפל באחד מהן דבר איסור, ויש ספק באיזה מהן נפל, דכל

^{מח} בנזר הקודש (ב"ר מט, יד): ואמנם הענין מבורר על פי מה שכתב בשערי אורה (שער ו, ד"ה והנני) ובעשרה מאמרות, הטעם על מה שהצדיק מגין על אנשי מקומו, אף כי היה מן הראוי שגפוש החוטאת תמורת (יחזקאל יח, ד) וצדיק בקאמנותו יחיה (חבקוק ב, ד), שבאמת אין זה אלא מפני הצלת הצדיקים, לבל יספו עמהם בעוונות, וכדאמרין משניתנה רשות למשחית וכו', ולכן לפעמים זכותם גורם לעכב הפרענות לגמרי. ואם כן מהאי טעמא אף צדיק ניבלי צדיקים דסדור, כדלקמן (סמן יח), היו ראויים להגין על המקום, אף על פי שבדאי אין להם זכות כל כך, ודי להם להפקיע את עצמם, דמכל מקום כיון דעל כל פנים ראויים להציל את עצמם, עבור זה מצילים גם אחרים, לבל יסופו גם הם בעוונם, וכדאמרין משניתנה רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע. אלא דודאי אין זה אלא בהיותם עמהם בתוך העיר, אבל בהיותם חוץ לעיר שאין כח המשחית פוגע בהם כלל, ממילא אינם ראויים להגין על בני העיר. [ועיי' עוד מה שהארין בזה, והובא דבריו לקמן בתוך לשון הישמ"א].

^{סט} ועיין בישמח משה ריש פרשת נח, שהביא תוכן דברי הנזר הקודש וקלסיה, וז"ל שם: ונראה לי דהנה הנזר הקודש כתב על הא דגרסינן בפרק ג' דתענית וכו'. והקשה מהרש"א (תענית שם) מאי קאי ארב רב נפיש זכותיה, אדרבה כי נפיש זכותיה פשוטא דראוי להגין, דבכלל מאתים מנה (בבא קמא עד). ותיירץ הרב הנ"ל, ותורף דבריו, דיש שני מיני הגנה, א' שהצדיק מגין בזכותו על הרשעים, ב' שהקב"ה מציל הרשעים כדי שלא יספח גם הצדיק, דכיון שניתן רשות למשחית אין מבחין בין טוב לרע (שם ס). והנה הבחינה הראשונה יתכן לצדיקים גמורים, דזכותם מגין, אבל רק לאותן שלא נתמלא סאתם, אבל אם כבר נתמלא סאתם אין מועיל להם זכות הצדיק. ובחינה השנית היא דוקא לצדיקים שאינם גמורים, דשייך בהו הך דמשניתן רשות למשחית אינו מבחין. אבל בצדיקים גמורים דלא שייך בהו הך דמשניתן רשות וכו', כדגרסינן בפרק קמא דעבודה זרה (ד) כתיב (וירא יח, נה) חללה לך להמית צדיק עם רשע, וכתיב (יחזקאל כא, ט) והכרתי צדיק ורשע, לא קשיא כאן בצדיק גמור, כאן בצדיק שאינו גמור, כלומר בצדיק גמור אף משניתן רשות למשחית הוא מבחין בו, אם כן לפי זה לא שייך בו בחינה השנית. ולפי זה במקום שנתמלא סאתם שאין זכות הצדיק מועיל להם, ואינם נצולים אלא עבור הצלת הצדיק עצמו לבל יספח גם הוא בעונם, ממילא הא ליתא אלא בצדיק שאינו גמור ולא בצדיק גמור, דאיהו בלאו הכי ניצל. והיינו דקא מתחזי בחלמא דהא מילתא לא הוי משום דרב נפיש זכותיה, ולא שייך גביה הך משניתן רשות וכו', ואי משום הגנת זכות, הא מילתא דזוטרטא היא לגבי דרב להגין על השכונה, דהיא מגין על כל העיר. אלא דדאי דנתמלא סאתם ולא מהני הגנת זכות, אלא הא מילתא הוי משום צדיק אחרינא דלא נפיש זכותיה, דבצדיק שאינו גמור אמרינן משניתן רשות למשחית וכו', ומהאי טעמא מגין עליהם מפני הצלת עצמו, עד כאן דבריו. וישפתי: ישק משיב דברים נכחים (משלי כד, כו).

^י בישמח משה פרשת בלק (עה"פ חם על לבדו): עוד פירוש על הפסוק הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, מי מנה עפר יעקב וגו' (בלק כג, ט-י) וכו', דבאמת התנבא על תכלית האחרון, שיהיו כולם צדיקים וירשו ארץ, כמו שנאמר (ישעי' ס, כא) ונעמן כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ. אך מסתבר לימור, בשעה שיתחיל לשפוט כל האומות, לא יתקיימו [האומות] אם לא שישפוט כל העולם כולו בכללו ביחד, דהיינו גם ישראל ביניהם, ועל ידי זה יתקיימו כולם, דהא מעט מהאור דוחה הרבה מהחשך, ובודאי הוסיף של ישראל הוא הרוב לנגד חטאי כל

שישנו בגדר ספק מסייע לבטל את האיסור, מה שאין כן מה שאינו נכנס בגדר הספק אינו יכול לסייע לבטל. וכמו כן על דרך זה הוא בענין הגנת זכות הצדיק²¹.

ח
שוב קושיא ה (באופן ראשון)

ועל דרך זה מבואר מה שלעתיד ימליץ דייקא יצחק אבינו על ישראל. כי אברהם ויעקב מדתם הוא מדת החסד, ואינם נכנסים בגדר הספק לפי שהם צדיקים גמורים,

העולם, ובפרט אז דכבר יודככו כולם ויהיו כולם צדיקים, ואם כן יתקיימו כולם, והבן. אך זה אינו, דישראל אינם נכנסין כלל לדין ביניהם, על כן יאבדו העכ"ם.

והטעם דאינם נכנסין כלל לדין בין העכ"ם, היינו משום דהדין הזה על הכליה, ובישראל אי אפשר כלל בשום אופן, שכבר הובטחו שלא יהיה להם כליה, ואם כן אף קודם הפשפוש בזכויות, אינם נכנסין בגדר משפט כלל, ולכן אינם מצטרפין. וכמו שכתב הרשב"א (בתורת הבית הארוך בית ד שער ד, מובא בבית יוסף י"ד סוף סימן קיא) ליישב קושיא מהר"ש (תורמות ד, יב) על התוספתא (תורמות ו, יא) דשני קופות של חולין ונפל תרומה לאחד ואין ידוע לאיזה, ובאחת יש [מאה] כדי לבטל ובאחת לא, דמתירין מחמת 'שאני אומר' [לתוך ק' נפלה וכו']. דהקשה הר"ש למה לי לטעמא דשאני אומר, הא אם אין בזה כדי לבטל ואין בזה כדי לבטל, ויש בשניהם כדי לבטל, קיימא לן דמצטרפין, אם כן הכי נמי מצטרפין. והשיב הרשב"א דשאני התם ששניהן נכנסין בגדר הספק, ולכן מצטרפין, מה שאין כן הכא דהקופה שיש בה כדי לבטל, אינה נכנסה בגדר הספק, ולכן אינה מצטרפת, ולכן צריך לטעמיה דשאני אומר, עד כאן. והכא נמי דכוותיה וכו'.

ועל פי האמור ש'לומר סברא, דלפעמים צדיק שאינו גמור מועיל יותר להכריע לדורו מצדיק גמור, דצדיק שאינו גמור נכנס בגדר הספק להמשקל מצטרף, מה שאין כן צדיק גמור, והבן. וכן יש לומר גם כן ברשע גמור [דאינו יכול להכריע לכף חוב], והוא ממש על דרך סברת הרשב"א הנ"ל. ועל פי זה יש לומר הא דאיתא (תענית כא:) דבשבבותיה דרב לא הוית דברתא, סבר משום זכותיה דרב הוא, איתחזי בחלמא רב נפישא זכותא וכו', אלא משום האי גברא וכו', עיין שם במהרש"א שמקשה מה בכך דנפיש זכותיה, כל שכן דראוי להגן דיש בכלל מאתם מנה. ולפי מה שכתבתי אתי שפיר וכו'.

ולחביב הענין יותר, אומר, כי לפעמים הצדיק למדרגתו ראוי להתפס אף בדקדוק קל, אף דלא הוי רוב, כי סביביו נשערה (תהלים נ, ג. ע' יבמות קא:), ואם כן כשיצא הגזירה, גם עליו יחול נכנס במנינם, וכשנכנס להכלל אז לא הוי הדקדוק הזה, דהא לאו צדיקים גינהו, וכתוב (בלק שם, כא) לא הִבִּית אֶנְךָ, ודרשו (במדבר רבה כ, ב) אינו מדקדק באוניות שלהם, דהיינו ברבים, וכן דרשו (בראשית רבה פב, ח) בפסוק נָצַב לְרִיב ה' וְעִמָּד לְדִין עֲמִים (ישעי' ג, ג). אם כן בפני עצמו ראוי להתפס, ונכנס בתוך הכלל להמשקל, ואז יצאו כולם זכאים, והבן. אך פעולת אותן הצדיקים שאינם גמורים, הוא רק אם יוכלו להכריע, אבל הצדיקים הגמורים, אם רוצים לשאת על הרבים, יכולים, ובמיוחד נאמר (ישעי' נג, יג) והוא חָטָא רַבִּים נָשָׂא, וגם יכולים להתפלל ולבטל הגזירה בעת הצורך. מה שאין כן הצדיק שאינו גמור, דגם ההוא גברא בהאי פחדא יתיב, ואין חבוש מתיר עצמו (ברכות ה:), ולכן נאמר (ישעי' שם) וְלִפְשָׁעִים יִפְגָּע וכו'.

²¹ עיין באורך כל הענין בטור (י"ד סוף סימן קיא) בדין אם היה היו כאן שתי קדרות של היתר, ונפל איסור לתוך אחת מהן ואין ידוע לאיזה נפל, ואין באחת כדי לבטל האיסור, ויש בשתייהן כדי לבטלו, דשתיהן מצטרפין לבטלו, והוא הדין אפילו למאה, שכל שנכנס בספק מחמת איסור, מצטרף לבטלו.

ובבית יוסף יש העתיק לשון הרשב"א בתורת הבית הארוך (בית ד, שער ד) בזה באורך, ונעתיק רק מקצת מלשנו הנוגע לעניננו, שכתב שם הרשב"א בתוך הדברים וז"ל: עשה סמוכין לדבריו מהא דאיתא ביורה מצטרף לבטל האיסור אלא מה שנכנס בספק מחמת האיסור, דכלפי שהאיסור מכניסו בספק מתעורר הוא לבטלו, אבל מה שאינו נכנס בספק איסור מחמת האיסור, מה לו להצטרף עם אחר לבטל האיסור. [ולענין דינא עיין עוד בשו"ע שם, ובש"ך שם ס"ק טז הביא סברא זו לדינא, עיי"ש ואכמ"ל].

²² ועיין בייטב לב פרשת צו (ד"ה באופן אחר יתבאר המדרש) שמביא שם דברי הנוה"ק והיש"מ והביא שם עובדא למעשה מהישמח משה בזה, וז"ל שם: רראה לי על פי מה שכתב הנזר הקודש לפרש הגמרא דתענית וכו', דצדיק מגין משום דאם לא כן משניתן רשות כו' ח"ו אינו מבחין, וזה בצדיק שאינו גמור, אבל בצדיק גמור אינו מגין ומציל, כי בלאו הכי מבחין, עד כאן דבריו. ומורי זקנינו זלה"ה עשה סמוכין לדבריו מהא דאיתא ביורה דעה סימן ק"א בשתי קדרות אם אין בכל אחד ואחד כדי לבטל האיסור שניהן מצטרפות לבטל, אבל אם יש באחת לבטל אינה מצטרפת עם השניה שאין בה לבטלה, ואותה שאין בה כדי לבטל אסור בנפל איסור דאורייתא, דליכא למימר שאני אומר כו'. והטעם, מחמת שמעולם לא נכנס הקדירה שיש בה לבטל בכלל ספק, אינה מצטרפת לבטל, עיין שם בש"ך ס"ק ט"ז. ובזה פירש בפרשת בלק הן ע"ם לְכָדָר יִשְׁכֵּן וגו', עיי"ש. ונעתיק שם מה שמפרש הייטב לב בזה, ומסיים וז"ל ועובדא ידענא כי בימי קדם בהיות ק"ק אוהעל באיזה זמן בסכנה גדולה מכת המרידה, וספר מורי זקנינו זלה"ה בזה במחבר ספר ישמח משה, כי נאמר לו בחלום קומי צאי מתוך ההפקה, והשיב, אינו רוצה. וכך זה למען הציל בזכותו שארית ישראל, וכן היה, תהלה לקל יצא העיר בשלום.

ולכן לא יוכלו להגין על ישראל בעת שליטת תוקף הדין הקשה. מה שאין כן יצחק אבינו שהוא מדת הדין, ואיתא בגמרא (ערכין יז.) אלמלי בא הקב"ה 'בדין' אפילו עם אברהם יצחק ויעקב בדין אינן יכולין לעמוד. והטעם מפני שאם בא הקב"ה לדרון בדין הקשה אי אפשר לבשר ודם לזכות בדין, ועל כן דייקא יצחק אבינו שמצידו יוצא תוקפא דדינא וממילא לפי מדתו אף הצדיק גמור נכנס בגדר הספק, כי גם הוא אינו יכול לעמוד בדין, ואם כן גם אליו נוגע מדת הדין, לכן לפי מדתו יוכל להגין בזכותו על כל ישראל, שיצטרף זכותו [וזכות כל הצדיקים] להצילם ממדת הדין הקשה. מה שאין כן על פי מדתם של אברהם ויעקב שהם מצד החסד והרחמים, אם כן לפי מדתם אין הצדיק הגמור נכנס לגדר הספק כלל, ואין צריך להצלה מצד עצמו, על כן אי אפשר כל כך להצטרף זכותם של אברהם ויעקב להגן על כל ישראל, כי הם אינם מצטרפים עמהם בהספק. ואתי שפיר דדוקא יצחק אבינו על ידי שהוא משורש הדינים, יש בידו להציל את ישראל. - [עד כאן ממה שאמרתי כבר].

ט

הקדמה לישוב קושיא ה (באופן שני)

אמנם עוד אפשר לומר כעין בחינה זו, על פי מה שכתב בישמח משה²² לפרש נוסח התפלה (בימים נוראים) עוז בידך וגבורה בימינך, ושמך נורא על כל מה שבראת.

²² בישמח משה על המועדים (ליה"כ, אג. א.) כי ידוע דמלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון, להיות המלך ה' יושב על כסא משפט, וספרי חיים וספרי מתיים פתוחים לפניו, מי לא נפקד כהיום הזה, ועלילות מצעדי גבר ויצירי מעללי איש, וכולם חרדים מפני פחד ה' ומהדר גאונו בקומו לערוך הארץ, ומי האיש אשר לא ירגז ויאחזנו פלצות, חסמר שערות בשרו, שאם לפני מלך בשר ודם יביאו דינו יחרד חרדה גדולה עד מאוד וישית עצות בנפשו איך להמלט, ק"ו בן בנו של ק"ו מה יש לעשות כשיביאהו למשפט לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה השופט כל הארץ, כי יבוא יום פקודתו ודינו מגופו ומנפשו ומרוחו ומנשמתו, ומאתו ומבניו ומבנותיו ומטפיו גדיים קטנים, וממאודו וממונו ומרכושו, לפני יודע כל תעלומות, וביד כל אדם יחתום, והאלקים יביא במשפט על כל נעלם (קהלת יב, יד), כי גדול יום ה' נורא מאוד, ומי יכילנו להצטדק בדין, וכפעלו יפעל לו דין וכו'. ונקדים לבאר וכו', גם לבאר מה שיסודו אנשי כנסת הגדולה בשמונה עשרה של ראש השנה ויום הכיפורים, עוז בידך וגבורה בימינך ושמך נורא על כל מה שבראת וכו'.

וכדי ליישב כל זה נקדים דביעור דבש (ח"ב דרוש ה) הקשה האריך תוקעין שופר בראש השנה, הלא הוא מעורר הדין, וכנעני אפיק שופרא ושמתיה (חולין קה:). והשיב דבאמת כך הוא, בהאי שופר מעורר שופר דלעילא, והוא התחלת הדין, והוא טובה גדולה לנו, שאם לא היינו מעוררים אנחנו הדין, אף על פי כן היה הדין ח"ו מעורר עלינו, וכל המלאכי השרת המה שונאים אותנו, והיה חס ושלום מה שהיה. לכן אנחנו מעוררים הדין, ואז מתחיל משפט חזק אף על העליונים, ומלאכים יחפזון וכל שרי מעלה של האומות ירגזון, ואין להם פנאי לקטרג על ישראל, וזה כוונת הפייטן (בפיוט ונתנה תוקף) ומלאכים יחפזון, עכ"ל. והנה לפי זה התקיעה הנ"ל הוא עצת מי שאמר והיה העולם, לטוב לנו. והנה לפי זה המשפט החזק נצמח מכח החסד הגדול שרוצה לזכותנו, ותוכן הכוונה בהמשפט, כדי לעשות חסד עם ישראל. ושמה תאמר כי משא פנים יש בדבר, אל תאמר כן. והענין הוא, כי האדם עלול לחטא מיצרו הרע, ועיקר החטא הוא [רק] העדר התשובה, וה' אינו מבקש רק שישבר לבו ויקרא בכל לב על המחילה ועל הסליחה. והמלאכים אינם מסכימים על התשובה, מחמת שהם אינם בעלי יצר הרע, ולכן הם כופסים מאוד על החוטא, ואינם מבינים כלל מהות היצר של בני אדם, מחמת שהם אינם בסוג זה, אבל יוצרינו יודע יצרינו, וזה נכון ואמת וכו'.

ונקדים כי 'עוז וגבורה' מורה על הדין, וידוע דשמאל דין וימין רחמים, וידוע ד'ידך' דרשו חז"ל (מנחות יז.) על יד שמאל, יד כחה, וכן לעילא כמבואר, תגבורת ימין על שמאל, כי הקדים מדת הדין למדת הרחמים [לכצ"ל מדה"ר למדה"ד רש"י בראשית א, א.], וק"ל. ונמצא כל הדין הוא בשמאל, אך יש גם כן דין על ידי ימין, כגון האי [דמבואר לעיל] שמעורר דין במדת החסד. וזה עוז 'בידך' דייקא, אך יש גם כן גבורה בימינך, והוא ושמך נורא על 'כל' מה שבראת, אף על העליונים, ומלאכים יחפזון, והוא פלא וכו'. ועל פי זה מבואר הפייט (ונתנה תוקף), ויכון בחדש פסאף, היינו על ידי החסד כוננת כסאך, שהוא מורה על כסא מלכות שהוא מורה על הדין, כמו המלך המשפט, והיינו וְחָשַׁב עָלֵינוּ בְּאֵמָתוֹ, אבל הסיבה הוא חסד, ודו"ק. ואמר ומלאכים יחפזון וכו', וכל זה למה, לזה אמר פי לא יזכו - קאי על ישראל - כְּעֵינֶיךָ בְּדִין, וצריך לעשות חסד, ומלאכי השרת מקטרגין, לכך צריך לכל זה. וצ"ע עוד כמה ענינים בארוך.

דהנה המלאכים מקטרגין תמיד על ישראל כשחוטאין, כי המלאכים אינם מבינים גודלי קישוי המלחמה שיש להאדם נגד היצר הרע, כי אין יצר הרע שורה אצלם. והקב"ה רוצה לעשות חסד עם ישראל, ולכן דן גם המלאכים, וכמו שאומרים (בפיוט ונתנה תוקף) ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון, ועל ידי זה אין הם מקטרגים עוד על ישראל, מפני שהם טרודים בדין עצמם, ואין להם פנאי לקטרג.

וידוע דימין הוא רחמים ושמאל הוא דין, וזה שאומרים עוז בידך, יד כהה, יד שמאל, וגבורה בימינך, שלפעמים יש דין גם על ידי ימין, שדנין על ידי מדת החסד. ומפרש והולך האיך הוא הדבר, הוא על ידי ושמך נורא על פלי מה שבראת, ואפילו על המלאכים, לפי שדנין גם אותם, ומלאכים יחפזון וכו' ויאמרו הנה יום הדין לפקד על צבא מרום בדין, ואז אין יכולין לקטרג על ישראל, ונעשה וגבורה בימינך, שיש דין מצד מדת החסד, ועל ידי זה נעשה לנו חסד גדול.

י

ישוב קושיא ה (באופן שני)

ועל פי זה אתי שפיר מה דלעתיד ימליץ דייקא יצחק אבינו לעורר רחמים על ישראל, כי על ידי מדתו מדת הגבורה הוא מעורר מדתו דינא קשיא כל כך עד שיהיו דנין גם מלאכי מעלה, ועל ידי זה יהא נמשך חסד גדול לישראל, דבשעת תגבורת הדינים משתתקים המלאכים, יען כי טרודים להציל את עצמן ואין להם פנאי לקטרג עוד על ישראל. ונמצא כי נעשה וגבורה בימינך, שממדת הדין יוצא חסד גדול.

יא

ביאור המאמר: כך חותמין

ובזה אפשר לפרש מה שאמרו חזו"ל^י יכול יהיו חותמין בכולן, תלמוד לומר וְהָיָה בְּרִכָּה, כך חותמין. והיינו דאף על פי שמתחילי להתעורר במדת יצחק דינא תקיפא, אבל מזה נמשך אחר כך טובה וחסד לישראל, וזהו כך חותמין 'שהחתימה' יהיה במדתו של אברהם שהוא מדת החסד, כי גם מהגבורה נעשה לבסוף חסד.

יב

ישוב קושיא א

ועל פי האמור יבואר דברי הפייט רוזנים נוסדו יחד, כי השרי מעלה נקראים רוזנים, וכשהמלאכים נוסדו יחד מרב אַנְחָה, היינו מגודל החרדה של מדת הדין כשדנים גם השרי מעלה, על ידי זה יוצא כי וְכָל יִשְׂרָאֵל יֵשִׁישׁוּ בְּהִלָּל וּבְשִׂמְחָה, שנמשך מזה טובה וחסד גדולה להצלתם של ישראל.

יג

ישוב קושיא ג-ד

וזה אפשר לרמוז בהפסוק וַיִּצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לְחֵי רָאִי, היינו שיצחק אבינו עורר דינא תקיפא כל כך עד שיהיה גם לְחֵי רָאִי, והיינו שגם להמלאכים יתראה מדת הדין, וכמו שתרגם אונקלוס דלשון זה קאי על המלאכים, ועל ידי שידונו גם את המלאכים לראות את מעשיהם, על ידי זה יתמשך חסד על ישראל.

^י בגמרא פסחים (קז:) נהובא ברש"י ריש פרשת לך: אמר רבי שמעון בן לקיש, וְאֶעֱשֶׂה לְגוֹי גְדוֹל (לך יב, ב), זהו שאומרים אלוקי אברהם, וְאֶבְרָכְךָ (שם), זהו שאומרים אלוקי יצחק, ואגדלה שמך (שם), זהו שאומרים אלוקי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן, תלמוד לומר (שם) וְהָיָה בְּרִכָּה, כך חותמין ואין חותמין בכולן.

יד

ועל כן נאמר בכפל לשון וַיִּצְחָק בָּא מְבוֹא', וכמו שביאר הרמב"ן שבא להורות שלא היה דר שם בקביעות. ולדרכינו הוא רומז שאינו טוב תמיד לעורר הדינא קשיא, ויצחק אבינו רק לפעמים השתמש במדה זו לצורך החסד, אבל לא תמיד.

טו

ישוב קושיא ה (באופן שלישי)

ועוד בחינה אפשר לומר בענין מה שיצחק אבינו הוא שימליץ זכות להצלתן של ישראל. דהנה איתא בפתיחתא דאיכה רבה (סימן ב) מְשַׁל לַמֶּלֶךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי בָנִים, כֶּעָס עַל בֶּן הָרָאשׁוֹן, נָטַל מִקָּל וַחֲבָטוֹ וְהַגְלָהוּ, וְאָמַר אֵיזָה מֵאִיזוֹ שְׁלֹחַ נִגְלָה, וְלֵאחֶר כֵּךְ שׁוֹב כֶּעָס גַּם עַל בֶּן הַשְּׁנִי וְנָטַל מִקָּל וַחֲבָטוֹ וְהַגְלָהוּ, וְאָמַר אָנָּה הוּא דִּתְרַבּוּתִי בִישָׁא וּפִירֵשׁ בִּמְתִנּוֹת כְּהוֹנָה, אֲנִי הוּא שֶׁחֹב תְּלוּי בִּי, שְׂגָדֻלִּים גִּידוּל רַע, שֶׁהָרִי אֵין טוֹב בָּהֶם גַּם אַחֲדִי.

כך כשגלו עשרת השבטים התחיל הקב"ה אומר להם את הפסוק הזה, אוי לָהֶם כִּי נָדְדוּ מִמֶּנִּי (הושע ז, יג), וכיון שגלו יהודה ובנימין כביכול אמר הקב"ה אוי לִי עַל שְׁבָרִי (ירמ' י, יט), עכ"ד המדרש.

טז

והרי מזה שאם ח"ו אין מי שמתנהג באופן הראוי, ואין מי שיזכה בדין, אז הקב"ה כביכול תולה החסרון בעצמו, ואומר אנא הוא דתרבותי קשה. ואם כן מטעם זה גם כן היה רק יצחק אבינו יכול לומר להקב"ה פִּלְגָּא עָלִי וּפִלְגָּא עָלֶיךָ. דהנה לכאורה אינו מובן האֵיךְ שִׁיךְ לומר פִּלְגָּא עָלֶיךָ, ומה מקום לשתף כביכול את הבורא ית' ליטול חלק בעונותיהן של ישראל. אבל להאמור נִחָא, כִּי עַל יְדֵי שְׂמִתָּעוֹרֵר דִּין קָשָׁה מִצַּד מִדַּת הַגְּבוּרָה, וְאֵין מִי שִׁיזְכֶּה בְּדִין^{יז}, אֲזִי כְּבִיכּוֹל הַקֶּבֶ"ה תּוֹלֵה הַחֲסָרוֹן בְּעַצְמוֹ לומר אנא הוא דתרבותי קשה, ועל כן שפיר יתכן לומר הבחינה של פִּלְגָּא עָלֶיךָ כְּבִיכּוֹל.

יז

ישוב קושיא ב

ועל פי כל זה שפיר מובן מה שבלילה הזה היתה השמחה גדולה כל כך, שהרי על ידי מדתו של יצחק אבינו אף שמזה יוצא הדין הקשה מכל מקום מזה דייקא נמשך חסד גדול לישראל, להמליץ עליהם יושר ולהצילם מתוקף הדין, ונעשה בחינת גְּבוּרָה בִּימִינֶךָ, ועל כן גודל הַשְּׂמִחָה שֶׁל בֵּית הַשְּׁוֹאֲבָה שהיה בבית המקדש, התחילה בליל אוֹשְׁפִיזָא דִּיצְחָק.

יח

ברכת הקודש

והשם יתברך יעזור שנזכה במהרה לראות הַיְשׁוּעָה שְׁלִימָה, ולראות צִיּוֹן בְּבִנְיָנָה וִירוּשָׁלַיִם בְּשִׂמְחָתָהּ, בְּהִתְרוֹמְמוֹת קֶרֶן הַתּוֹרָה וְיִשְׂרָאֵל וּבְהַתְגַּלּוֹת כְּבוֹד שְׁמַיִם עָלֵינוּ, בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ אָמֵן.

^{יז} ובפרט לפי המבואר עוד לעיל (באות ח) בשם הגמרא, דאלמלי הקב"ה בא בדין אפילו אם אברהם יצחק ויעקב אין יכולין לעמוד. (דברי יואל).

